

DEBRECENI EGYETEM
AGRÁRTUDOMÁNYI CENTRUM
MEZŐGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
VÁLLALATGAZDASÁGTANI TANSZÉK

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA

Doktori iskola vezető: **Dr. Szabó Gábor** MTA Doktora

"Doktori (PhD) értekezés tézisei"

**EGYES ADÓZÁSI ÉS TÁMOGATÁSI FELTÉTELEK VÁLTOZÁSÁNAK
HATÁSAI A MEZŐGAZDASÁGI VÁLLALKOZÁSOK FEJLESZTÉSI
LEHETŐSÉGEIRE**

Készítette:

JUHÁSZ LAJOS

Témavezető:

Dr. Tóth László

a közgazdaságtudomány kandidátusa

DEBRECEN

2002

1. A kutatás célkitűzései

A rendszerváltás során a *mezőgazdaság átalakulása* alapvetően nem gazdasági szempontok szerint, hanem politikai megfontolások alapján történt. Ez azt jelentette, hogy a mezőgazdaság átalakulása nem a *gazdasági ésszerűség és hatékonyság* szerint zajlott. Az 1990-es években bekövetkezett tulajdonosi váltás során *szétaprózódott a földtulajdon*, a termőföld többsége olyanok kezébe került, akik nem kötődtek a mezőgazdasághoz. A *szövetkezeti törvénnyel* olyan helyzet alakult ki, amely megnehezítette a mezőgazdaságból élők jelentős részének, illetve ezek közül különösen a szövetkezeti dolgozók létét.

A mezőgazdaság tulajdonosi átalakulása mellett *strukturális átalakulás* is bekövetkezett. Ez *kényszerű piacváltás* volt, melynek az lett az eredménye, hogy az életszínvonal csökkenése miatt a belső kereslet jelentősen visszaesett, a mezőgazdaság *piaci versenybe* került. Ez a versenyhelyzet azonban *nem árverseny*, hanem *a támogatások versenye*, hiszen közzismert, hogy az Európai Unió protekcionista agrárpolitikája jelentős támogatás mellett biztosítja a mezőgazdasági termékek piacra jutását.

A problémák megoldására *határozott agrárpolitikára és agrárstratégiára* lett volna szükség, amely egyfelől a *tényleges piacteremtést* fogalmazta volna meg követelményként, másfelől a mezőgazdasági termelés *hatékonyságának javítását* igényelte volna. A gyakorlatban ilyen stratégia immár több, mint tíz év óta nem született, helyette átgondolatlan, gyors irányváltozást eredményező intézkedések történtek, melyek nagyrészt azzal függtek össze, hogy az agrárpiacon kialakult kaotikus helyzetet valahogyan kezelni kellett.

Tetézte a problémát, hogy a kormányváltások során *eltérő politikai érdekek, prioritások* érvényesültek, amelyek a *kis- és nagyüzem szembeállítására* vonatkoztak. Ezeket a vitákat is politikai szempontok vezérelték, és bár mindig megfogalmazódott, hogy piac- és versenyképes helyzetet kell teremteni, ennek ellenére az *agrárium helyzete folyamatosan romlott*, a mezőgazdasági termelés hatékonysága nem javult, az Unió exportlehetőségei kedvezményes kvótáit nem tudtuk kihasználni.

Az értekezés célja – a fentiekben leírtaknak megfelelően – annak vizsgálata volt, hogy milyen mélyebb *közgazdasági összefüggések* alakították, illetve milyen *okai* voltak a kialakult helyzetnek.

A közgazdasági környezet a piaci mechanizmusokon illetve az árakon keresztül, valamint az állam szabályozó tevékenysége révén alakul, illetve hat a vállalkozások gazdálkodására, végső soron jövedelmi viszonyaikra. Az árak alakulására vonatkozó, különösen az *agrárollóval* kapcsolatos vizsgálatok az elmúlt évtized szakirodalmában viszonylag nagy teret kaptak, az elemzések főbb megállapításai közzismertek. Ezért a disszertációban az árak vizsgálatára részletesen nem került sor.

Nem készült azonban átfogó vizsgálat arra, hogy az állam az *elvonásokon* (adókon) és *támogatásokon* (döntően beruházási támogatásokon) keresztül hogyan befolyásolta a mezőgazdasági vállalkozások, gazdálkodó egységek helyzetét, ezen belül különösen jövedelmezőségét és fejlesztési-innovációs lehetőségeit. A dolgozatban ezt a problémakört elemezve szándékoztam *empirikus vizsgálatok és modellszámítások* segítségével számszerűleg is kimutatni, hogy milyen veszteségek érték az elmúlt mintegy 10 évben a mezőgazdaságot. Ezzel bizonyos tekintetben arra is megpróbáltam felhívni a figyelmet, hogy a válságból történő kilábalás érdekében az állam gazdaságsszabályozó tevékenységében milyen változtatások indokoltak.

Ennek a célnak a megvalósításához jelentős segítséget nyújtottak azok a tudományos kutatási eredmények és elemzések, melyek a *szakirodalomban* folyamatosan megjelentek.

2. Előzmények és az alkalmazott módszertan

Az általam *választott téma* széles körű feldolgozásával és magas szintű elemzésével elsősorban az *Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet* munkatársai értek el jelentős előrehaladást, de a témához kapcsolódó egyes részterületek feldolgozásával számos más *kutató és gazdasági szakember* is foglalkozott. A jelen gazdasági

viszonyok között új követelményként jelent meg a *téma továbbfejlesztésének igénye*, mert egyrészt fontos ismerni, hogy gazdasági értelemben mekkora nagyságú jövedelem (*gazdasági profit*) képződik, illetve marad az adózás után a mezőgazdasági vállalkozásoknál. Másrészt a gyakorlatban nagy jelentőséggel bír annak ismerete is, hogy a mezőgazdasági beruházások megvalósításához nyújtott költségvetési támogatások és értékcsökkenési leírási módszerek milyen nagyságú *fejlesztési forrás* képződését teszik lehetővé, és hogyan hatnak a beruházás megtérülésére.

Nehezítette a téma feldolgozását, hogy vállalkozás-mélységű, részletes országos adatok csak korlátozottan álltak rendelkezésre. Ezért szükség volt olyan *reprezentatív vizsgálatra* is, amely lehetővé tette ott is a részletes elemzést, ahol az feltétlenül indokolt volt a kutatási célkitűzés teljesítése érdekében. Viszonylag nagyszámú *mezőgazdasági vállalkozás* (számuk mintegy 82-re tehető) gazdasági tevékenységét és eredményét kellett részletesen, több évre kiterjedően megvizsgálni. Az *empirikus vizsgálat* során e vállalkozások *gazdasági ráfordításait, beruházásait, tárgyi eszközállományát, fejlesztési forrásait* és nem utolsósorban a gazdálkodók tevékenységéhez kapcsolódó *elvonási- és támogatási elemeket* kísértem figyelemmel. A vizsgálatok terepéül több meggondolásból Csongrád Megyét választottam, amely - az eredmények tanúsága szerint - megfelelőnek bizonyult.

A vizsgálatba bevont gazdálkodóknak a termelési folyamat során számos problémával kellett folyamatosan szembenézniük. Krónikus pénzhiánnyal küszködtek, a termelés során előállított termékek nem megfelelő minősége és a hektikusan változó piaci viszonyok miatt elégtelen nagyságú jövedelmük képződött. Fejlesztési források gyakorlatilag nem álltak rendelkezésre, a mezőgazdasági beruházásokat nem, vagy csak jelentős idegen forrás felvételével tudták megvalósítani.

A dolgozatban vizsgált közgazdasági szabályozóknak a vállalkozásokra gyakorolt hatásait elvileg különböző módszerekkel lehet vizsgálni. A magyar szakirodalom általában a *tényleges jövedelmet és költségeket* statisztikai-számviteli adatok alapján állapítja meg. A disszertáció alap gondolata viszont az, hogy ezeknek a szabályozóknak a vállalkozásokra gyakorolt hatását abból a szempontból határozza meg és értékelje, hogy milyen lehetőséget biztosítottak a vállalkozások számára, illetve milyen *fejlesztési forrás* lehetőségektől fosztották meg a vállalkozásokat, amelyek fejlesztés alapjául szolgálhattak volna. Ez annak meghatározását jelenti, hogy a termelőknek mekkora *gazdasági áldozatot* kell (kellene) hozniuk annak érdekében, hogy az üzletmenet változatlan formában, de zavartalanul folyjon. Ebből következik, hogy az ökonomiai számítások során jövedelmezőségi követelményként az ún. "normál profitot", azaz a *tőkére értelmezett "opportunity cost"*-ot is célszerű figyelembe venni.

Ezt a módszert a közgazdasági szakirodalomban meglehetősen széles körben használják, azonban a mezőgazdasági vállalkozásokra tudomásom szerint eddig nem igen alkalmazták. A disszertációban ennek az általános módszernek az alkalmazásával kialakítottam egy olyan *modellt*, amely alkalmasnak tűnt a probléma ilyen szempontú vizsgálatára. A módszernek két sarokpontját határoztam meg. Egyik sarokpontként az ún. normatív követelményt tekintettem, amit a szakirodalomnak megfelelően a *hosszú lejáratú állampapír-piaci referencia hozammal* vettem egyenlőnek. Elvileg ez a kockázatmentes (piaci kockázatot nem tartalmazó) hozadéknak felel meg, ami normál piaci viszonyok között a lekötött tőke elvárt legkisebb hozadéka. A másik sarokpont az *inflációs ráta* volt, amit a *jelenérték-számítás* során a diszkont faktor képzésénél vettem figyelembe.

Az adók közül a jövedelemmel kapcsolatos két meghatározó adónemet, a *személyi jövedelemadót*, valamint a *társasági és osztalékadót* (közismert nevén vállalkozási

adót), illetve a mezőgazdaság számára létfontosságú, az *energiafelhasználással összefüggő adó-visszatérítést* emeltem ki. A harmadik elemzésbe bevont adónem az *áfa* volt. A saját fejlesztési források szempontjából az *amortizáció* vizsgálata is feltétlenül indokoltnak látszott.

A fejlesztések szempontjából a vizsgált időszakban a *beruházási támogatások* és a *reorganizációs támogatások* voltak meghatározóak. Ezen belül a *géptámogatások* részletes elemzését nagy súlyuk és a rendelkezésre álló viszonylag széleskörű adatbázis indokolta.

A beruházások megtérülésekor a *működésből származó tőkeforrás* – ami az értékcsökkenési leírás és a képződött adózás utáni nyereség együttes összegeként határozható meg – nagyságából indultam ki, majd a *beruházások megtérülését és a képződött fejlesztési forrás nagyságát* becsültem meg.

3. Az értekezés főbb megállapításai

Alapgondolatom az volt, hogy egy átgondolt, hosszú távú agrárpolitikának egyrészt a túltermelés megelőzése érdekében tett intézkedések, másrészt a szociális meggondolásokból alacsonyan tartott mezőgazdasági outputárok ellenére is biztosítani kell a mezőgazdasági termelésben lekötött tőke megtérülését és a tárgyi eszközállomány cseréjét, a megfelelő műszaki színvonal fenntartásához szükséges fejlesztési források képződését. A mezőgazdaság jelen helyzetében nagyon nehéz, szinte lehetetlen nyereségesen termelni, hiszen a mezőgazdasági termékárak alacsonyak, az inputárak magasak, az agráröllő nyílik. E miatt felvetődik a kérdés, hogy az elvonási és támogatási rendszer segítségével korrigálható-e a fenti tendencia, képessé tehető-e a mezőgazdaság, hogy zavartalanul kielégítse a belső szükségletet, megfelelő módon kihasználja az exportlehetőségekben rejlő előnyöket, a minőségi termék-előállítás követelményeinek eleget téve állítson elő szükséges mennyiségű piac- és exportképes termékeket. Amennyiben a mezőgazdaság ezeknek a feladatoknak nem képes eleget tenni, célszerű foglalkozni azzal, hogyan indokolt a közzgazdasági szabályozó rendszert megváltoztatni ahhoz, hogy azok megvalósuljanak.

A témához *kapcsolódó szakirodalom* és a *jogszabályok áttekintése* során kiderült, hogy a magyar mezőgazdasági vállalkozások *tárgyi eszközállománya rendkívül elavult*. Nemzetközi összehasonlításban a *vállalkozói jövedelem igen szerény*, az *állami támogatás* nagysága az EU országaihoz képest – annak csupán 1/5-1/10-e – *nagyon kevés*. A magyarországi *adótörvények alig kimutatható módon preferálták* a mezőgazdasági termelést, az agrárkormányzat *támogatási rendszere* – különösen annak beruházási támogatási elemei – nemcsak elégtelen volt, hanem a beruházási célok és a formák tekintetében *nem volt konzisztens*.

1. *Csongrád megye mezőgazdaságának tanulmányozása* során arra a következtetésre jutottam, hogy a rendszerváltást követően az országoshoz teljesen hasonló *válsághelyzet* alakult ki. A *termelés volumene* nagymértékben *csökkent*, a nagyüzemi struktúra oly módon szűnt meg, hogy helyette *nem alakult ki működőképes vállalkozási rendszer*. A megye komparatív előnyeit kihasználó, *speciális kiságazati termelés nem jött létre*, a *földterület atomizálódott*, a *tárgyi eszközállomány és az ültetvények elöregedtek*, a vállalkozások *okszertlenül szűkös költséggazdálkodásra* tértek át, amely *gyenge minőségű termékek előállítását* tette lehetővé. *Nem képződött megfelelő mennyiségű jövedelem és innovációs forrás* sem.
2. A *jövedelemhez kapcsolt adótörvények* tanulmányozása során bebizonyosodott, hogy a mezőgazdasági termelés *jövedelmezőségi viszonyai* – a rendszerváltást

követően – csaknem folyamatosan romlottak, ennek ellenére az adójogszabályok nem tették lehetővé, hogy megfelelő nagyságú *adóalap-csökkentéssel, különböző adókedvezményekkel és adómentességgel speciális célokat* érvényesítsenek az agrárpolitikában, és ezzel mérhető módon javítsák a mezőgazdasági vállalkozások pénzügyi helyzetét.

3. Az elemzés során kimutatható volt, hogy a *mezőgazdasági termékek kedvezményes áfa kulcsának* bevezetésével a vállalkozások pénzügyi helyzete összességében nem javult, hanem romlott. A mezőgazdasági inputokat terhelő áfa megfizetése ugyanis már a termelés kezdetén igen nagymértékben megnövelte az agrárium kiadásait. A visszaigénylés bürokratikus rendszere még tovább rontotta a vállalkozások likviditását. A tényadatok alapján megállapítottam, hogy 1994-98 között több mint 17-szeresére emelkedett az az összeg, amely az áfa visszaigénylés rendszerének a változása miatt időlegesen “bennragadt” a költségvetésben, hozzájárulva a likviditási gondok fokozódásához.
4. Az *energiafelhasználással összefüggő adóvisszatérítés* bevezetésével az agrárkormányzat célja az volt, hogy az elvonási rendszeren keresztül is csökkentse a mezőgazdasági termelés költségeit, javítsa a vállalkozások pénzügyi helyzetét. A gázolaj fogyasztási/jövedéki adójának visszatérítésével kapcsolatos vizsgálatok során beigazolódott, hogy ez a szabályozó eszköz az *agrártermelők helyzetén* csupán *kis mértékben javított*. A gázolaj folyamatos drágulása miatt az árba beépített adó is növekedett, ami a mezőgazdasági termelés *finanszírozási igényét* és a mezőgazdasági termékek *önköltségét* megnövelte, így nem volt költségcsökkentő hatása, legfeljebb költségnövekedést mérséklő hatásáról beszélhetünk. (1. ábra).

Forrás: 1991. évi LXXXVIII. tv. 1. melléklet; 1994. évi LXXXVIII. tv.; 1997. évi CIII. tv.

1. ábra A gázolaj fogyasztási illetve jövedéki adó visszaigényelhető hányada 1993-2000 között

5. A különféle értékcsökkenési leírási módok közül a megfelelő kiválasztása, a kívánatos *vállalati-vállalkozási amortizációs politika* kialakítása a mezőgazdaságban igen fontos, mert *adóhalasztó* hatásával befolyást gyakorol a mezőgazdasági termelés jövedelmére, fejlesztési forrásaira. Az adótörvények tanulmányozása során megállapítható volt, hogy az adójogszabályokban rögzített leírási mód és leírási normák nem teszik lehetővé az *amortizáció jövedelemszabályozó funkciójának* maradéktalan érvényesülését. Ez a számviteli és adótörvények közötti inkonzisztencia következménye.
6. A kutatómunka során beigazolódott, hogy a *beruházás támogatási pályázati kiírások* nem voltak kellően átgondoltak, a támogatási pénzeszközök nagysága elégtelennek bizonyult, csak elvileg biztosították a szektorsemlegességet, aminek az lett az eredménye, hogy a *szubvenciók források szétaprózódtak*, *kényszervállalkozások* jöttek létre, illetve olyan vállalkozások kaptak támogatást, amelyek azt nem tudták megfelelő hatékonysággal felhasználni.

Az 1992-ben államilag *újraindított mezőgazdasági beruházási támogatások* nagyságát 1999-ig a gépek kivételével igen szerény mértékben növelték (2. és 3. ábra). Ez is alátámasztja, hogy a kormányzat agrárstratégiája nem volt megfelelő, hiszen az agrárium előregedett *tárgyi eszközállományának cseréjét és műszaki színvonalának*

emelését messze nem biztosította.

Forrás: Saját számítás Alvincz, 2000 alapján

2. ábra A mezőgazdasági beruházások támogatásának alakulása 1993-2000 között
(országos)

Forrás: Saját számítások a Csongrád Megyei FM/FVM Hivatal adatai alapján

3. ábra: Mezőgazdasági beruházások értéke és támogatása (1993-1999)

7. Az empirikus adatok felhasználásával elvégzett modellszámítások révén az is bebizonyosodott, hogy a költségvetésből finanszírozott *beruházási támogatások elégtelensége*, túlzott szétaprózása és kis hatékonyságú területekre történő allokálása miatt a gazdálkodóknál *nem képződött említésre méltó fejlesztési forrás*, a képződött jövedelem legfeljebb a termelésben lekötött eszközök tőkeigényét fedezte. Ez azt jelentette, hogy a mezőgazdasági vállalkozások beruházásaikat a jelentős forráshiány miatt csak a *saját fogyasztás visszafogásával*, illetve viszonylag *jelentős idegen forrásokkal* tudták megfinanszírozni, aminek sok esetben a támogatási összeg elerodálódása, vagy a mezőgazdasági tárgyi eszközállomány csökkenése lett az eredménye.

Továbbá azt tapasztaltam, hogy az *éven túli lejáratú tartós forgóeszköz hitelek kamattámogatásának* megszüntetése után egyre erőteljesebben jelentkeztek a termelők *likviditási problémái*. A mezőgazdasági input árak állandó emelkedése és az agrártermékek árának alacsony szintje, az elégtelen jövedelem és a termelés fenntartásának kényszere egy *szűkös költséggazdálkodásba* és egy *tőke-vagyon felélő folyamatba* sodorta a termelőket. Érzékelve a problémákat, 1996-ban bevezették a *tőkepótló hitelezési konstrukciót*. Ez a hitelezési forma azonban csak a felélt vagyon egy részének pótlását szolgálta és nem biztosította a beruházások bővítését. A tőkepótló hitelt igénybe vevők jövőjét tovább nehezítette, hogy jelentős *adósságszolgálat-fizetési kötelezettségük keletkezett*, amely csökkentette az adózás utáni jövedelmet.

8. Az *export-árualap növelő reorganizációs program pályázati kiírásának* és a program megvalósításának összevetésével megállapítottam, hogy a piaci feltételek és a program céljai nem voltak összhangban egymással, a pályázati kiírás túl általános volt, és már a pályázat meghirdetését követően látni lehetett, hogy a programban kitűzött célok nem fognak megvalósulni. A piac- és exportképes állati termékek előállításához elengedhetetlenül szükséges *magas genetikai értékű állományok* csak részben álltak rendelkezésre, hiányzott az exportképes termékek előállításához szükséges *magas szakmai ismeret*, és nem volt megfelelő számú, *pénzügyileg stabil családi vállalkozás* sem. A pályázat nem biztosított *közvetlen beruházási támogatást* az üresen álló állatférőhelyek felújításához és korszerűsítéséhez.

Az export-árualap növelő reorganizációs program alapvető célja az volt, hogy jelentősen növelje a magyar *exportképes állati termékek* mennyiségét azért, hogy a *Társulási Megállapodás kedvezményes kvótáit* jobban kihasználhassuk. Alig növekedett azonban az állatlétszám, a gazdálkodók nem voltak képesek export minőségű termékeket előállítani, a program vidékfejlesztési hatásai is elhanyagolhatóak voltak. Az empirikus vizsgálat és modellszámítás alapján így arra a következtetésre jutottam, hogy *a támogatás nem érte el célját*. A

termékek piaci árai alacsonyak voltak, ezért a vállalkozások zöme nem volt képes fejlesztési forrást képezni, sőt inkább a *vagyonfelélés*, az *eladósodási folyamat* vált jellemzővé. A támogatási pénzeszközök erodálódtak, az átmenetileg feltöltött állatférőhelyek egy jó része rövid időn belül ismét kiürült. Az eredménytelenséget jól mutatja, hogy az eredetileg öt évre szóló pályázati kötelezettséget maga a kormányzat mérsékelte három évre.

9. Az egyes részterületek vizsgálatai alapján több olyan általános következtetés is levonható, amelyek ugyan eléggé “közszájon” forognak, azonban sokszor inkább csak a megérzések szintjén fogalmazódnak meg. Elsőként konkrét tényekkel és számításokkal is alátámasztható volt, hogy a rendszerváltást követően végig nem volt egy olyan *agrárpolitika és –stratégia*, amely az agrárgazdaság szükséges átalakulását és az agrárvállalkozások hosszú távú fejlődőképességét megalapozta volna. A mezőgazdasági szabályozás azon elemei, amelyek a mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezőségét és ezen alapuló fejlesztését lehetővé tették volna, nem alakultak ki.

Az egyes szabályozók egymással nem alkottak konzisztens rendszert, a szabályozó eszközök formái és mértékei nem voltak megfelelőek, időbeni változtatásuk is nagyrészt *esetleges*, végiggondolatlan volt. Ezeknek a programoknak a megalkotása *nem volt jövőorientált*, helyette mindig az aktuális “tűzoltó” jellegű beavatkozás dominált a politikai széljárás függvényében, egy-egy piaci anomália jelentkezése esetén mindig újfajta célokat tűztek ki, más és más feltételrendszerrel pályáztattak.

Az empirikus vizsgálatok eredményei alapján nagy biztonsággal állítható, hogy *nem volt előzetes hatásvizsgálat* a támogatási formák célját és nagyságát illetően, nem tudták a várható inflációt jól megbecsülni, az agrárkormányzat és az agrárlobbi teljesen megosztott volt, és ennek következtében a fiskális megszorítások ellenében nem képviseltek kellő ellensúlyozó erőt. Az elvonási és támogatási formák, módok nem voltak szelektívek abban a tekintetben, hogy csak azokat a vállalkozásokat segítsék, amelyek képesek lehetnek versenyképes termékek előállítására. Emiatt viszonylag sok fejlesztési forrás került olyan vállalkozásokhoz, ahol az rendkívül kis hatékonysággal hasznosult, vagy a tőkeforrások akár véglegesen ki is kerültek az agrárszférából. Az országos és a csongrád megyei adatok, az elvégzett modellszámítások és az empirikus vizsgálatok is alátámasztották a szakirodalom azon általános megállapítását, hogy az *agrárágazat támogatási rendszere még nem EU-konform*. A támogatások versenyében a hazai vállalkozások óriási versenyhátrányban vannak, elsősorban a szubvenciók források elégtelensége miatt.

4. Az értekezés új, illetve újszerű eredményei

A téma jellegéből adódóan az új, illetve az újszerű eredmények egyrészt azzal kapcsolatosan fogalmazhatók meg, hogy a közgazdasági szabályozást hogyan lehetne hatékonyabbá és szelektívebbé, vállalkozásbarátabbá és konzisztensebbé tenni. Másrészt annak a “feltérképezésében”, hogy mire lenne szükség a mezőgazdasági vállalkozások pénzügyi helyzetének és jövedelmezőségének javításához a fejlesztési források növeléséhez, ezáltal ahhoz, hogy az EU csatlakozás a mezőgazdaság számára minél kisebb megrázkódtatással és a mezőgazdaságból élők minél kisebb áldozatával menjen végbe.

1. Az áfa visszatérítésre vonatkozó vizsgálataim alapján megállapítottam, hogy az agrártermékek kedvezményes áfa kulcsának köszönhetően a mezőgazdasági társas és egyéni vállalkozások a vizsgált időszak második felében *áfa nettó visszaigénylő pozícióba* kerültek. Bár ez azt eredményezte, hogy az áfa negatív

adóként funkcionál, azonban az áfa *nagy input oldali finanszírozási terhe* és az *áfa visszafizetés hosszú időigénye* miatt – amely jelentős pénzeszköz tartós lekötését jelenti már a termelés kezdetén és jelentős az áfa elmaradó hozadéka is – összességében az agrárium pénzügyi helyzetét rontotta. Ez azzal magyarázható, hogy az áfa-körös mezőgazdasági vállalkozások az államnak egyre növekvő és viszonylag jelentős összegű (1998-ban már közel 15 milliárd forint) folyó finanszírozási forrást biztosítottak, holott egy preferált ágazatnál ennek a fordítottja volna kívánatos.

2. Új, az *értécsökkenési leírási módok* összehasonlítására alkalmas *modelleket* dolgoztam ki. Az ezekkel végzett számítások révén igazolható volt – mezőgazdasági gépberuházások esetén –, hogy a *degresszív értécsökkenési leírás* alkalmazása előnyösebb lett volna a lineárisal szemben, hiszen egyrészt a lekötött tőkéhez viszonyítottan közel 3%-kal növelte volna a *diszkontált működésből származó tőkeforrás* nagyságát, ami költségarányosan még nagyobb jövedelem kiesésnek felel meg. Másrészt a beruházás forgási sebességének növelésén keresztül javította volna a mezőgazdasági gépberuházások *megtérülési idejét* (1. táblázat). Az adótörvényekben jelenleg rögzített lineáris leírási kulcsok “felszabadítása” tehát előnyösen hatna a mezőgazdasági termelés fejlesztési forrásaira.

*A lineáris (adótörvényben engedélyezett) és a degresszív leírási módok hatása a gépberuházás megtérülésére
(modellszámítás 1994-ben végzett gépberuházás esetén)*

1. táblázat

Forrás: Saját számítások (Juhász, 2001)

3. Az *adót*, az *adókedvezményeket*, az *energiafelhasználással összefüggő adó-visszatérítést* és az *elszámolt értécsökkenési leírást* vizsgálva megállapítható volt, hogy az *inflációs tényezőket* figyelmen kívül hagyó szabályozás egyrészt közvetlen és közvetett *tőke kivonást* okozott a mezőgazdaságnak, másrészt áttételesen csökkentette az agrárium *fejlesztési forrásait*, az “*innovációs jutalmat*” is.

*Az inflációval korrigált lineáris értécsökkenési leírás hatása a gépberuházás megtérülésére
(modellszámítás, 1994-ben végzett gépberuházás)*

Me: % 3. táblázat

Forrás: Saját számítások (Juhász, 2001)

A táblázatból látható, hogy az inflációs hatásokat figyelembe vevő szabályozás esetén az amortizációs források a mezőgazdasági gépérték közel 90%-os reálértékű visszatérítését biztosították volna.

4. A beruházások empirikus vizsgálatához kapcsolódóan modellszámításokat végeztem a mezőgazdaságban *elvárható jövedelem mértékének becslésére*. A modellszámítások alaplogikája az, hogy az agrárvállalkozásoknál visszamaradó jövedelem – melynek megfelelő fejlesztési forrást kell biztosítani az

agráriumban – megbecsülhető a kockázatmentes hozadék ismeretében, melynek nagyságát a mindenkori infláció jelentősen befolyásolja. A modellszámítások során arra az eredményre jutottam, hogy az agrárvállalkozások *elvárható saját tőkearányos jövedelmezőségének* – 1993-2000 között – *6-15%-nak* kellett volna lennie. Ezzel szemben Udovecz (2000) számításai szerint a tényleges tőkearányos jövedelmezőség például 1998-ban 3,7-4% volt, ami 1999-re 50%-kal tovább romlott, és ekkor mindössze 1,8-2%-ot tett ki.

5. A beruházások megtérülésének vizsgálata során kapott eredményekből az is megállapítható volt, hogy a *beruházási támogatások elégtelensége* és a beruházásokhoz kapcsolódó *tartós forgóeszköz feltöltését* szolgáló támogatások csaknem teljes hiánya arra készítette a termelők jó részét, hogy nagyobb mennyiségű *hitelfelvétellel* biztosítsák a termelés zavartalanását. Ennek viszont az lett a következménye, hogy a mezőgazdasági vállalkozások *adósságszolgálati terhei* megnöttek, ami szintén hozzájárult az eladósodás fokozódásához, az agrártermelők helyzetének rosszabbodásához.
7. A befektetett, a termelésben lekötött tárgyi eszközök megtérülésének követelményét, mint gazdálkodási vezérelvet a közgazdasági szabályozórendszeren keresztül a mezőgazdaságban is biztosítani kell. Ezt a *gépberuházás megtérülés elvárható mértékének* meghatározását szolgáló *modellszámításokkal* tudtam számszerűsíteni. A modellszámítást a diszkontált adózás utáni működésből származó tőkeforrás, valamint a termelésben lekötött tőke utáni kockázatmentes hozadék segítségével végeztem el. A számítások eredményei azt mutatják, hogy az 1993-95 között megvalósított 7 éves használati idejű mezőgazdasági gépberuházások *innovációs jutalmának* meg kellett volna közelítenie a 4,5-5%-os jövedelmezőségi szintet, 6-6,5 éves megtérülés és közel 1,05-os forgási sebesség mellett (4. táblázat).

*Gépberuházás-megtérülés elvárható mértéke
(modellszámítás 30% saját forrás, 15% hitel, 25% visszterhes és 30% vissztehermentes állami támogatás mellett)*

4. táblázat

* a gépértéket 100-nak véve, az adótörvény szerinti leírási kulccsal számolva (7 év)

** a hosszú lejáratú állampapír-piaci referenciahozam

*** a gépberuházási árándexszel kalkulálva, tőketörlesztéssel csökkentve

**** a saját tőke “opportunity cost”-ja

Forrás: Saját számítások, 1996-2000

8. Sikertült azt is számszerűsíteni, hogy a mezőgazdasági vállalkozásoknak minden beruházási célterületen *jelentős forráshiánnyal* – becsléseim alapján ez 50-70%-ra tehető – kellett szembenézniük, ami nagymértékben megnehezítette az új beruházások megvalósítását. Viszonylag kis mintán beigazolódott, hogy a különböző mezőgazdasági beruházások megvalósításával a termelési folyamat során nem realizálódott akkora jövedelem, amely elegendő nagyságú fejlesztési forrás képződését tette volna lehetővé. A fenti tény miatt elengedhetetlennek látszik a *beruházási támogatások jelentős növelése*.
9. Az *export-árualap* növelését célzó *beruházási támogatások hatásvizsgálatának*

eredményei azt mutatják, hogy szükség lett volna *vissztehermentes beruházási alaptámogatás* folyósítása is (4. ábra). E támogatás elmaradásának ugyanis az lett a következménye, hogy a vállalkozásoknak a reorganizációs beruházások indításakor viszonylag nagy mennyiségű idegen forrást kellett igénybe venniük, ami versenyhátrányt idézett elő, hiszen a termék-előállítását megdrágította és a gazdálkodás jövedelmét, valamint innovációs pénzeszközeit csökkentette.

Forrás: Saját számítás, 1996-2000

4. ábra A "beruházási alaptámogatás" becslése a reorganizációs program keretében
(Csongrád megye)

5. Az eredmények gyakorlati hasznosíthatósága

A téma tanulmányozása során megismert problémák és az empirikus vizsgálatok eredményei alapján elmondható, hogy mind a mezőgazdasági vállalkozásoknak, mind pedig a hazai költségvetésnek viszonylag jelentős anyagi és szellemi erőforrások allokálására van szükség a mezőgazdaságban ahhoz, hogy az agrárium jelenlegi válságos helyzete mérhetően javuljon, és EU-konform agrárstratégia, valamint elvonási és támogatási rendszer alakulhasson ki. A kutatási eredmények gyakorlati hasznosíthatósága elsősorban az elvonás néhány elemével illetve a mezőgazdasági beruházásokkal és az export-árualapnövelő speciális beruházással kapcsolatos empirikus vizsgálatokhoz és modellszámításokhoz kapcsolódnak.

1. A számítások során alkalmazott *normatív szemléletmód*, valamint a *megtérülés mint gazdálkodási vezérelv* gyakorlati jelentősége abban áll, hogy segítségükkel elvégezhető az elvonási vagy támogatási szabályozó elemek *hatásvizsgálata*, és egyértelműen meghatározható a termelésben tartósan *lekötött tőke becsült piaci ára*, továbbá a vállalkozás "*innovációs jutalma*". Az innovációs forrás elégtelen képződése esetén pedig lehetőség van a visszacsatolásra, a szabályozó elem megváltoztatására, utólagos korrekciójára.
2. A különböző *értékcsökkenési leírásai módok összehasonlítására* általam kidolgozott modellszámítások segítségével a gyakorlatban lehetőség van arra, hogy a mezőgazdasági vállalkozás a számára *legmegfelelőbb értékcsökkenési leírási politikát meghatározza*, ezen keresztül az *amortizáció jövedelemszabályozó funkcióját* érvényesítse, és a működésből származó lehető legnagyobb tőkeforrást biztosítsa. A fentiek érvényesítésére elengedhetetlen azonban az adótörvényekben rögzített leírási normák "*felszabadítása*".
3. Az *inflációval korrigált értékcsökkenési leírással* kapcsolatos modellszámítások hasznosíthatósága kettős. Segítségükkel egyrészt meghatározható, hogy az értékkövetővé nem tett – a jelenleg hatályos adótörvények és a számviteli törvény csak ilyen leírást tesz lehetővé – amortizáció jelenértéke mekkora nagyságú *tőkekivonást* jelent az agráriumból, másrészt meghatározható az *inflációval értékkövetővé tett értékcsökkenési leírás jelenértéke*. Az utóbbi meghatározása annak megállapításához nyújt segítséget, hogy az inflációs hatások figyelmen kívül hagyása az elvonási szabályozó rendszerekben milyen nagyságú amortizációhoz kapcsolható forráshiányt jelent a mezőgazdasági vállalkozásoknál.
4. Hasznosíthatók lehetnek azok a *modellszámítások* is, amelyek a termeléshez és a beruházásokhoz kapcsolódnak és egyfelől segítenek meghatározni a

mezőgazdasági termelés során átlagosan *elvárható jövedelem* (jövedelmezőség) nagyságát, másfelől segítséget nyújtanak abban is, hogy a gépberuházás – vagy bármely más mezőgazdasági beruházás – esetén hogyan becsülhető meg a vállalkozás diszkontált működésből származó tőkeforrása. A fenti modellszámítások segítségével a különböző mezőgazdasági beruházások *tőkeszükséglete* és *várható forráshiánya* is meghatározható.

5. A mezőgazdasági beruházási és az export-árualapnövelő speciális beruházási programok vizsgálatát részben *modellszámításokkal*, részben *statisztikai regressziós számításokkal* végeztem el. Az alkalmazott eljárások gyakorlati haszna az, hogy *módszertani alapot* nyújthatnak a későbbi elemzések elvégzéséhez. A kapott eredmények pedig rávilágítanak arra, hogy az agrárkormányzat által meghirdetett közgazdasági szabályozó elemek *hatásvizsgálat* nélkül történő meghirdetése a támogatási pénzeszközök erodálódásához vezethet, miközben a kitűzött célok nem valósulnak meg.
6. Az áfa-val összefüggő vizsgálatok azt mutatják, hogy az áfa miatt bekövetkező kedvezőtlen hatások csökkenését lehetne elérni a *mezőgazdasági inputokhoz kötődő áfa-teher további mérséklésével*. A *gázolaj adó-visszatérítésével* kapcsolatos eredmények pedig arra világítanak rá, hogy a mezőgazdaság input oldali finanszírozási terhet a *gázolaj jövedéki adójának teljes visszaigénylésével* lehetne hatékonyan csökkenteni.
7. Konzekvensen szét kellene választani az életképes, *versenypiaci alapokon gazdálkodó vállalkozások* és a szociális alapon támogatott *kényszervállalkozások* támogatási módjait. A fejlődőképes, a forrásokat jó hatékonysággal felhasználó vállalkozásoknak olyan összegű támogatásokat kellene biztosítani, amelyek egyfelől *nagyobb és műszaki színvonal tekintetében előnyösebb beruházások* megvalósítását tennék lehetővé – amely a közelgő EU csatlakozás miatt is létkérdés –, másfelől olyan *új támogatási formákat* kellene bevezetni, amelyek a termelés folyamán legalább az elvárható hozadék realizálását tennék lehetővé. A kevésbé fejlődőképes vagy üzemszüneti pont közelében termelő gazdálkodóknál is növelni kellene a támogatások összegét, de a fő hangsúlyt az alternatív vidéki tevékenységek ösztönzésére (turizmus, környezet- és tájmegőrzés, organikus gazdálkodás, stb.) és *szociális jellegű szubvenciókra* kellene helyezni, ami a kis hatékonysággal, vagy veszteségesen termelők elvárható szintű megélhetését is biztosíthatná. Lehetővé kellene tenni, hogy a termelők a speciális mikroklimatikus és tájadedzetekkel rendelkező *tájkörzetekben piac- és exportképes termékeket* állítsanak elő. Ennek érdekében *adókedvezményekkel* és *különleges támogatási formák* bevezetésével biztosítani kellene azt, hogy a komparatív előnyöket kihasználó *kiságazati termelési, illetve termék struktúra* létrejöhessen, amelyet elsősorban a *családi vállalkozások* keretében lehetne elképzelni.

6. Publikációk az értekezés témakörében

- A nyereséget eredményező tejhozamszint meghatározása.

Gazdálkodás. 1990. 34. évf. 10. 28-32.p.

- Determination of milk yield level resulting in profit.

Hungarian Agricultural Review. Periodical of the National Agricultural Library. Abstract. 1991. N° 3.

- A kisgazdálkodási termelés főbb ökonómiai, szervezési összefüggései.

Gazdálkodás. 1992. 36. évf. 6. 39-35.p.

(Társszerkesztők: Vizedák Károly, Király János)

- A kisgazdálkodók helyzete és lehetőségei.

Kistermelők Lapja. 1992. 4. 5.p.

(Társszerkesztők: Vizedák Károly, Király János)

- Tejtermelő családi vállalkozás gazdálkodásának tapasztalatai és perspektívái.

IV. Agrárökonómiai Tudományos Napok (1994. március 22-23.).

GATE Főiskolai Kar. 330-334. p. Gyöngyös.

(Társszerzők: Mónusné Goda Ágnes, Szöllőssy Károly)

- A fenntartható mezőgazdaság értelmezése a nyugat-európai gondolkodásban. Tiszántúli Mezőgazdasági Tudományos Napok (1997. június 12-13.). 136-137.p. Karcag.
- Az export-árualap növelő reorganizációs program mezőgazdasági és vidékfejlesztési hatásai csongrád megyei tapasztalatok alapján.

VI. Nemzetközi Agrárökonómiai Napok (1998. március 24-25.). Gyöngyös.

- Mezőgazdasági támogatás hatása néhány főbb mezőgazdasági termék jövedelmezőségére Csongrád megyében. A versenyképes magyar agrárgazdaság az évezred küszöbén.

XL. Georgikon Napok (1998. szeptember 24-25.). Keszthely.

- Az export-árualap növelő támogatás főbb hatásai. (Csongrád megyei esettanulmány.) Terület- és vidékfejlesztés az EU-ban és Magyarországon. Nemzetközi Tudományos Közéleti Konferencia (1998. november 23-24.). Ajka.
- A tejtermelés elemzése különös tekintettel a támogatás hatására a jövedelmezőségben.

Debreceni Akadémiai Bizottság Székháza (1999. március 24.). Debrecen.

- Vállalatgazdasági irányelvek. In: Gazdálkodók zsebkönyve. Mezőgazda Kiadó.

Budapest. 1999. 285-311.p.

(Szerkesztette: Mucsi Imre – Szabó János)

- A beruházás-megtérülés néhány tanulsága Csongrád megyében.

XLI. Georgikon Napok (1999. szeptember 23-24.). Pannon Agrártudományi Egyetem, Keszthely.

- A tejtermelés helyzetének elemzése Csongrád és Hajdú-Bihar megyében.

II. Alföldi Tudományos Tájgazdálkodási Napok (1999. október 7-8.). 3. kötet,
58-63. p. Mezőtúr. (Társszerző: Búzás Ferenc Ede)

- A búzatermesztés ökonómiai elemzése Hajdú-Bihar és Csongrád megyei mezőgazdasági társas vállalkozások esetében.

Tiszántúli Tudományos Napok (1999. október 28-29.). 111-115.p. Debrecen.
(Társszerző: Búzás Ferenc Ede)

- Hajdú-Bihar és Csongrád megyei mezőgazdasági vállalkozások cukorrépa-termesztési eredményeinek ökonómiai elemzése.

Tiszántúli Mezőgazdasági Tudományos Napok (1999. október 28-29.). 175-179. p.
Debrecen.

- Gépberuházás megtérülésének elemzése néhány csongrád megyei vállalkozásban (1993-1999).

VII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok. Régiók vidék- és
mezőgazdasági fejlesztése (2000. március 28-29.). 2. kötet, 128-133.p. Gyöngyös.

- Az agrár- és vidékfejlesztés megváltozott viszonya – eltartóképesség és fenntartható fejlődés.

V. Falukonferencia- integrált vidékfejlesztés. (2000. június 26-27.). 129-138.p. Pécs.

(Társszerzők: Tóth László, Trombitásné Láng Gabriella)

- Néhány költségcsökkentő közgazdasági szabályozó elem hatása a főbb mezőgazdasági ágazatok jövedelmezőségére.

XLII. Georgikon Napok. Az agrártermék-piacok és környezetük (2000. szeptember
21-22.) II. kötet, 21-26.p. Keszthely.

- Néhány mezőgazdasági vállalkozás beruházásának megtérülése a működésből származó tőkeforrás figyelembevételével.

XXVIII. Óvári Tudományos Napok. Az élelmiszergazdaság fejlesztésének lehetőségei
(2000. október 5-6.). III. kötet, 61-66. p. Mosonmagyaróvár.

- Economic Impact of the Depreciation on Agriculture.

3rd International Conference of PhD Students. University of Miskolc, Hungary. 13-19
august 2001 Agriculture, 153-157. p. Miskolc.

- Az értékcsökkenési leírási módok és elvek hatása a mezőgazdasági vállalkozások fejlesztési forrásaira.

Magyar Tudomány Napja Tudományos Ülés. (2001 . november 15.).

NYME –KTK. Sopron.

- Az értékcsökkenési leírás gazdasági hatása a mezőgazdaságban.

A nevelés, oktatás, kutatás szolgálatában. NYME. KTK

Sopron, 2002. 157-162.p. (Szerkesztette: Balázs Judit)

- Az értékcsökkenési leírás gazdasági hatásai a mezőgazdaságban lekötött tőkére.

A mezőgazdasági termelés és erőforrás hasznosítás ökonómiája.

VIII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok (március 26-27.) 2. kötet, 109-114.p. Gyöngyös.

- Analyses of machine-investments turnover at some agricultural enterprises.

The Economics of Agriculture Production and Resource Use.

8th International Agrieconomic Scientific Days. Volume 2, 128-132.p.

Gyöngyös.

(Társszerző: Kurucz Attila)

- A mezőgazdasági gépberuházások megtérülésének vizsgálata

Gazdálkodás. (Megjelenés alatt)

- Special investment support under the reorganisation programme 1995-2000.

Acta Agraria Debreceniensis. (Megjelenés alatt)